

31 Αυγούστου 2015

Στοιχεία Ελληνορθόδοξης Λαϊκής Θρησκευτικότητας στους Έλληνες της Καππαδοκίας

/ [Πεμπουσία· Ορθοδοξία-Πολιτισμός-Επιστήμες](#)

(Μέρος Β)

Ο Οκτώβριος, μετά τις πρώτες βροχές, ήταν μήνας σποράς και συναφών γεωργικών εργασιών. Συνήθως, η σπορά διαρκούσε ως την γιορτή του αγίου Δημητρίου (26 Οκτωβρίου), ενώ στα Φάρασα γιόρταζαν πανηγυρικά, με θεία λειτουργία και αιματηρή θυσία και τη μνήμη του αγίου Λουκά, στις 18 Οκτωβρίου. Η γιορτή του αγίου Δημητρίου, τον οποίο ως Kasim τιμούσαν και οι μουσουλμάνοι της περιοχής, ήταν ορόσημο για τις γεωργικές εργασίες, καθώς τότε έπρεπε να είχε τελειώσει η σπορά, τότε κατέβαζαν τα κοπάδια στα χειμαδιά και έληγαν οι συμφωνίες των βοσκών και των εποχιακών εργατών με τους ιδιοκτήτες, και συνάπτονταν άλλες, που κρατούσαν ως την ανοιξιάτικη γιορτή του αγίου Γεωργίου (23 Απριλίου). Σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις, τότε άνοιγαν και τα καινούργια βαρέλια, και δοκίμαζαν το κρασί της χρονιάς.

Ο Νοέμβριος ξεκινούσε με την γιορτή των αγίων Αναργύρων (1 Νοεμβρίου), και στους ναούς τους συνέρεε πλήθος ασθενών, αφού τους λάτρευαν ως εξόχως ιαματικούς αγίους. Με τάματα και θυσίες προσπαθούσαν να ελκύσουν την χάρη των αγίων, ενώ όσοι δεν μπορούσαν να μετακινηθούν έστελναν ένα ρούχο τους, για να το «διαβάξει» ο ιερέας επί σαράντα μέρες, κάτω από την αγία τράπεζα του ναού. Στις 8 Νοεμβρίου, γιορτή των Αρχαγγέλων Μιχαήλ και Γαβριήλ, είχε πανηγύρι το Τσαλτέκ, του οποίου οι κάτοικοι θεωρούσαν τον Αρχάγγελο Μιχαήλ ως προστάτη και φύλακα του χωριού τους. Στις 10 Νοεμβρίου εόρταζαν στα Φάρασα τη μνήμη του αγίου Ορέστη, τον οποίο πίστευαν ως ιαματικό και θαυματουργό, γι' αυτό και σε δένδρο έξω από το ναό του κρεμούσαν μικρά κομμάτια από τα ενδύματα των αρρώστων από ελονοσία, την οποία θεωρούσαν ότι θεραπεύει ο άγιος. Προσέφεραν ακόμη αιματηρές θυσίες και γιόρταζαν τον άγιο με τραπέζια και διασκεδάσεις. Τον άγιο Μηνά (11 Νοεμβρίου) εόρταζαν στα Κενάταλα ως άγιο που φανέρωνε τα χαμένα, από παρετυμολογική σύνδεση του ονόματός του προς το ρ. μηνώ : φανερώνω. Τον άγιο Μηνά τιμούσαν επίσης και ως προστάτη και φύλακα των ξενιτεμένων κάθε χωριού.

Από τη γιορτή του αγίου Φιλίππου (14 Νοεμβρίου) άρχιζε ουσιαστικά και ο κύκλος των γιορτών του χειμώνα, αφού εόρταζαν την μνήμη του ως αποκριά, καθώς αμέσως μετά ξεκινούσε και η σαρακοστή των Χριστουγέννων. Μαζεύονταν λοιπόν σε σπίτια με πρόσφατο πένθος και έτρωγαν όλοι μαζί, σε μια εθιμική πράξη που συνδύαζε την θρησκευτική γιορτή με την ανθρώπινη συμπαράσταση και την κοινωνική αλληλεγγύη προς τους πενθούντες. Με θρησκευτική κατάνυξη, αγρυπνίες, παρακλήσεις και λειτουργίες γιόρταζαν οι Καπαδόκες τα Εισόδια της Θεοτόκου (21 Νοεμβρίου), ενώ την εορτή του αγίου Ανδρέα (30 Νοεμβρίου) θεωρούσαν ως αρχιμηνιά του μεσοχείμωνου, καθώς τότε πίστευαν ότι δυναμώνει το κρύο. Κατά τις δύο τελευταίες εορτές συνήθιζαν να βράζουν, και να

προσφέρουν στα σπίτια του χωριού, ένα πολυσπόρι, από σιτάρι, αραποσίτι, ρεβύθια, σταφίδες και ρόδι, ενώ του αγίου Ανδρέα τηγάνιζαν και μικρές πίτες από αλεύρι αραποσιτένιο.

<http://agiotokoskappadokia.gr/wpcontent/uploads/2011/10/008.jpg>

Τιμούσαν επίσης πολύ την αγία Βαρβάρα (4 Δεκεμβρίου), ως προστάτιδα των παιδιών και αγία θεραπεύτρια της ευλογιάς, με γενική αργία και εκκλησιασμό των παιδιών, αλλά και τον άγιο Σάββα (5 Δεκεμβρίου), τον οποίον σέβονταν επίσης και οι μουσουλμάνοι της περιοχής, ανάβοντάς του κεριά. Στη γιορτή του αγίου Νικολάου (6 Δεκεμβρίου) γινόταν μεγάλο πανηγύρι στο Χαλβάντερε, με μεγάλη περιφορά της εικόνας μετά τη θεία λειτουργία, της οποίας προηγούνταν πλειοδοτικός διαγωνισμός για το δικαίωμα κρατήματος του εικονίσματος κατά την περιφορά. Θεωρούσαν τον άγιο προστάτη των ορφανών, των φτωχών και των αδικημένων, αλλά και προστάτη των ναυτικών, γι' αυτό και κατά τα μάλλον σπάνια θαλασσινά ταξίδια τους φρόντιζαν να έχουν μαζί τους πάντοτε κόλλυβα διαβασμένα από την εορτή του αγίου, ώστε να τα πετούν στη θάλασσα και να γαληνεύει, καθώς πίστευαν. Ο άγιος Σπυρίδωνας πάλι (12 Δεκεμβρίου) θεωρούνταν προστάτης και θεραπευτής της ελονοσίας, αλλά και άγιος προστάτης της συντεχνίας των «μπεζιρτζήδων», δηλαδή των παραγωγών και εμπόρων σπορελαίου, οι οποίοι και τελούσαν πανηγυρική θεία λειτουργία, με αρτοκλασία και μνημόσυνο για τα μέλη της συντεχνίας που είχαν πεθάνει. Στο Γκέλβερι, οι ασθενείς από ελονοσία τελούσαν, την ημέρα της γιορτής του, τελετουργικό

«τρυποπέρασμα» στη βάση του λαξεμένου σε μονόλιθο παρεκκλησίου του αγίου, ώστε να θεραπευθούν από την αρρώστια που τους βασάνιζε. Ως αποτελεσματικό προστάτη και βοηθό των εγκύων γυναικών τιμούσαν επίσης οι Καππαδόκες και τον άγιο Ελευθέριο, στις 15 Δεκεμβρίου, από την σύνδεση του ονόματός του με το ρ. ελευθερώνω.

Η περίοδος του Δωδεκαημέρου ήταν, για τους Έλληνες της Καππαδοκίας το Μικρό Πάσχα – Κιουτσούκ Πασκελέ, το αποκαλούσαν οι Καραμανλήδες. Από την παραμονή των Χριστουγέννων άρχιζαν τις ετοιμασίες για τα φαγητά και τους στολισμούς του εορτασμού, πήγαιναν οικογενειακώς και χωρίς εξαιρέσεις στην πανηγυρική νυκτερινή θεία λειτουργία των Χριστουγέννων και αντάλλασσαν σχετικές ευχές, ασπαζόμενοι, σε ένδειξη σεβασμού, οι νεώτεροι τα χέρια των πρεσβυτέρων : *Χριστός γεννάται – Αληθώς γεννάται ή Χριστός ετέχθη – Αληθώς ετέχθη*. Κατ’ αντιστοιχία της γιορτής του Πάσχα, πίστευαν επίσης ότι επί δώδεκα μέρες ήταν ελεύθερες από τον Άδη και όλες οι ψυχές των νεκρών, που γύριζαν στους δρόμους ως «Αράπηδες», έμπαιναν στα σπίτια από τις καμινάδες και προκαλούσαν διάφορες καταστροφές, για να ξαναγυρίσουν στον Κάτω Κόσμο μετά την εορτή του αγίου Ιωάννου του Προδρόμου, στις 8 Ιανουαρίου. Οι αντιλήψεις αυτές βεβαίως θυμίζουν τις παραδόσεις για τους καλικαντζάρους, και εντάσσονται στις δοξασίες για περιπλάνηση φαντασμάτων στη γη κατά τη διάρκεια του Δωδεκαημέρου, που είναι γνωστές και διαδομένες σε πολλούς λαούς, κατά μία μάλιστα άποψη οι καλικαντζαροι είναι σχηματοποιήσεις τέτοιων πνευμάτων, στις σχετικές αφηγήσεις και παραδόσεις του λαού. Για αυτούς ακριβώς τους νεκρούς, οι Καππαδόκες μοίραζαν, το πρώτο Σάββατο μετά τα Χριστούγεννα, από ένα καρβέλι ψωμί σε επτά φτωχές οικογένειες, και έφερναν και κόλλυβα στο ναό, για να διαβαστούν, ώστε οι περιπλανώμενες ψυχές να βρουν ανάπαυση και γαλήνη.

Την δεύτερη μέρα των Χριστουγέννων, κατά την εορτή της Συνάξεως της Θεοτόκου (26 Δεκεμβρίου) οι γυναίκες έφερναν στο ναό τάματα και προσφορές, κυρίως μάλιστα «καϊκανά», ένα γλύκισμα από αλεύρι, αβγά και μέλι, το οποίο μετά τη θεία λειτουργία προσέφεραν στις άτεκνες γυναίκες, ώστε να τεκνοποιήσουν. Την επόμενη ημέρα, 27 Δεκεμβρίου, γιόρταζε ο άγιος Στέφανος, που ήταν προστάτης της συντεχνίας των παντοπωλών, που έκαναν συλλεϊτουργο και μοίραζαν κόλλυβα για τις ψυχές των πεθαμένων μελών τους. Πανηγυρικός ήταν επίσης και ο εορτασμός του αγίου Βασιλείου (1 Ιανουαρίου) : την παραμονή οι νοικοκυρές ζύμωναν ειδικές πίτες, μέσα στις οποίες τοποθετούσαν ένα νόμισμα, συνήθεια την οποία η λαϊκή παράδοση αποδίδει σε έμπνευση του ίδιου του αγίου, για να μοιράσει δίκαια κοσμήματα που είχε συγκεντρώσει από τους κατοίκους της Καισάρειας ως λύτρα, που τελικά δεν χρειάστηκε να καταβληθούν. Το βράδυ της

παραμονής, τα παιδιά τραγουδούσαν στα σπίτια τα κάλαντα του αγίου, στο Χαλβάντερε μάλιστα κάποτε ακολουθούσαν και τα παιδιά των Τούρκων μαζί με τα χριστιανόπουλα, ενώ προσπαθούσαν να αγρυπνήσουν όλο το βράδυ, χωρίς να κοιμηθούν, πιστεύοντας ότι αν κοιμηθούν θα πέθαιναν την ερχόμενη χρονιά.

Τόσο στα Φάρασα, όσο και στο Γκέλβερι, το βράδυ της παραμονής πήγαιναν με πομπή στους ναούς και τα ξωκλήσια του αγίου Βασιλείου, με κεριά και λαμπάδες, τραγουδώντας και χορεύοντας, άναβαν τα καντήλια, θύμιαζαν και προσκυνούσαν. Στα Φάρασα μάλιστα τραγουδούσαν και ειδικό τραγούδι, προς τιμήν της αγίας Σοφίας, με αργό και κατανυκτικό ρυθμό. Μετά το προσκύνημα και την διασκέδαση επέστρεφαν στα σπίτια τους, πιστεύοντας ότι το βράδυ της παραμονής της Πρωτοχρονιάς ανοίγει ο ουρανός, και το θέαμα αυτό αξιώνονται να αντικρίσουν μόνον οι θεοσεβούμενοι άνθρωποι. Την επόμενη ημέρα, οι Καππαδόκες τελούσαν σειρά από ευετηρικά έθιμα, τα περισσότερα από τα οποία έχουν μάλιστα πανελλήνια διάδοση : έφερναν αμίλητο νερό από τη βρύση (*Άι Βασίλη σουγιού*, το έλεγαν οι Καραμανλήδες), πίστευαν στην καθοριστική δύναμη του ποδαρικού, απέφευγαν να δίνουν ελεημοσύνη, με την ιδέα ότι έφευγε το *μπερεκέτι* του σπιτικού, και έτρωγαν φαγητά και καρπούς που συνειρμικά παρέπεμπαν σε πλησμονή αγαθών, όπως γεμιστά πουλερικά, ρόδια και ξηρούς καρπούς, αλλά και πολλά γλυκά, ώστε αναλογικά να είναι γλυκιά και η νέα χρονιά, για τους ίδιους και τους οικείους τους, χωρίς βάσανα και ασθένειες.

<http://agiotokoskappadokia.gr/wpcontent/uploads/2011/10/008.jpg>

Μεγάλη, για τους Έλληνες της Καππαδοκίας, ήταν και η εορτή των Φώτων, με τους θρησκευτικούς και τους γονιμικούς συμβολισμούς της. Την γιορτή της παραμονής, 5 Ιανουαρίου, ονόμαζαν Σάγια, οπότε πήγαιναν στο ναό και έπαιρναν τον λεγόμενο «μικρό αγιασμό», με τον οποίο ράντιζαν τα σπίτια, τα καταστήματα, τις αποθήκες και τα χωράφια τους, για ευλογία και καλοτυχία. Οι ιερείς γύριζαν και άγιαζαν τα σπίτια, ενώ οι Καππαδόκες τηρούσαν αυστηρή νηστεία, και τα παιδιά γύριζαν στα σπίτια, τραγουδώντας τα κάλαντα της εορτής. Το βράδυ, με επισημότητα και καθολική συμμετοχή, άναβαν μια μεγάλη εθιμική πυρά στην αυλή του ενοριακού ναού, που την έλεγαν *κελεμέν* ή *Φώτων*, και για το δικαίωμα ανάμματος της οποίας τελούσαν και πάλι εθιμικό εκκλησιαστικό πλειστηριασμό, σύμφωνα με όσα και παραπάνω αναφέρθηκαν για το ζήτημα αυτό. Πηδούσαν πάνω από τη φωτιά «για το καλό», έπαιρναν κάρβουνα ως φυλακτά και συγκέντρωναν τη στάχτη σε απάτητο μέρος, πίσω από το ιερό βήμα του ναού.

Την επόμενη μέρα 6 Ιανουαρίου, εορτή των Θεοφανίων, ο εκκλησιασμός ήταν καθολικός, έπιναν όλοι τον Μεγάλο Αγιασμό και κατόπιν τελούσαν την κατάδυση του Σταυρού σε ειδικό σκεύος, σε βρύση ή σε λίμνη, ανάλογα με την μορφολογία της περιοχής γύρω από κάθε οικισμό και με τις επικρατούσες καιρικές συνθήκες. Στο Σιβρίχισαρ, για παράδειγμα, έριχναν το σταυρό σε βρύση, όπου μετέβαιναν από το ναό με πομπή, ενώ με πλειοδοσία αναδεικνυόταν ο ανάδοχος (*de dé*), που θα ανέσυρε το σταυρό από το νερό δίνοντάς τον στον παπά, ή θα τον

κρατούσε μέχρι να τον προσκυνήσουν όλοι οι παριστάμενοι ενορίτες. Λιτανείες και εκκλησιαστικές πομπές ήταν εξαιρετικά συνηθισμένες στα χωριά της Καππαδοκίας κατά την εορτή των Θεοφανίων, καθώς έτσι πίστευαν ότι μεταδίδουν την αγιαστική δύναμη του αγιασμού σε όλο τον οικισμό, ώστε να έχουν την υπερφυσική βοήθεια και προστασία για ολόκληρη την ερχόμενη χρονιά. Το βράδυ της ημέρας, κάθε οικογένεια μοίραζε στους γείτονές της επτά κεριά για τις ψυχές των νεκρών του σπιτιού, που τα άναβαν μπροστά στο εικονοστάσι. Στο Τσελτέκ μάλιστα, άναβαν τα κεριά σε αναποδογυρισμένο κόσκινο, όπου είχαν τοποθετήσει πιάτα με μαγειρεμένους καρπούς, ψωμιά και κρασί. Πρόκειται για ένα είδος αναίμακτης θυσιαστικής προσφοράς προς τις ψυχές των νεκρών προγόνων, οι οποίες ετοιμάζονταν για να επιστρέψουν στον Άδη, μετά το τέλος του Δωδεκαημέρου.

Σε γενικές γραμμές, οι Καππαδόκες φαίνεται ότι ζούσαν σε μια διαρκή τελετουργική επικοινωνία με τους νεκρούς τους, μέσω πολλών και διαφόρων εθίμων της λαϊκής λατρείας τους. Οι συμβολικές αυτές επαφές είναι συνηθισμένες σε παραδοσιακές αγροτικές κοινωνίες, στις οποίες οι νεκροί πρόγονοι έχουν δαιμονοποιηθεί και προστατεύουν τη σοδειά και τη γονιμότητα της κοινότητας. Η άμεση αυτή σχέση με τους νεκρούς ενισχυόταν όσο ο χειμώνας περνούσε και πλησίαζε η οριακή στιγμή της άνθισης και της βλάστησης, οπότε η βοήθεια των νεκρών για την επιβράβευση των κόπων τους θεωρούνταν απαραίτητη. Μέσα από τις εορτές του αγίου Αντωνίου (17 Ιανουαρίου), του αγίου Ευθυμίου (20 Ιανουαρίου), οπότε και τελούσαν μαντεύματα στο ναό του στο Μοναστήρντερεσί για το αν θα λάμβαναν νέα από τους ξενιτεμένους τους και του αγίου Κλήμη (23 Ιανουαρίου), προστάτη των παιδιών από τον βήχα μέσω ενός τελετουργικού τρυποπεράσματος σε βράχο της βάσης του μονόλιθου ναού του στο Γκέλβερι, οι μέρες κυλούσαν γοργά προς την άνοιξη και τις ανοιξιάτικες γιορτές, με τον πανηγυρικό χαρακτήρα και το γονιμικό τους περιεχόμενο.

Μ. Γ. Βαρβούνη

Καθηγήτρια Λαογραφίας του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης